KÜLTÜR BAKANLIĞI
HALK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA DAİRESİ YAYINLARI: 144
SÜRELİ YAYINLAR DİZİSİ: 23

TÜRK HALK KÜLTÜRÜ ARAŞTIRMALARI

(TURKISH FOLK CULTURE RESEARCHES)

1991 / 1

Yunus Emre Özel Sayısı
(Special Volume of Yunus Emre)

OFSET REPROMAT MATBAASI – ANKARA 1991

YUNUS EMRE'DE AŞK

Mustafa TATÇI*

İslamî anlayışa göre Allah göklerin ve yerin nurudur.[1] Bu görünen âlemler ve eşya, bu nurdan meydana gelmiştir ve yine aslına dönecektir. İnsan ve diğer yaratılmışlar, bir tek hareket ve hükmün eseridir; "Kün!" Yani "Ol!" Bu emirde aşk vardır. Aşk, bizatihi Tanrı'nın zatıdır. Eşya ise, mutlak zatın (aşkın) isim ve sıfatlarıdır. Şu halde görüntüler geçici, asıl (aşk) kalıcıdır. Aşkta eksikliğin olmaması, mutlak zatın tamlığı (kemâli)'ndandır. "Aşk gelince cümle eksikliğin bitmesi", zatî tecelliden başka ne olabilir?

Eşyanın yaratılışında aşk unsuru biricik kaynaktır. Yüce yaratıcı bir Hadis-i Kutsî"de;

"Ben gizli bir hazine idim bilinmek istedim (bunun için) muhabbet gösterdim ve bu halkı yarattım." diyor. Bu hadiste zikredilen "muhabbet" kelimesi "aşk"tan başka birşey değildir.[2] Yaratılmışların gayesi ise, yaratılma sebebini bilip, asıllarını tanımaktır. Bu nasıl olacaktır? Mutasavvıf, eşyanın aşk ile yaratıldığını ve yine aşk ile tanınacağını söyler. Şu halde bütün bu görüntülerden geliş ve gidişlerden maksat, zatın kendisini bilmesi ve dolayısıyla kendini sevmesinden başka birşey değildir. Suretler bu gayenin vasıtalarıdır. Tanrı, varlıkları nuruyla kapladığı için parçaların biribirini sevmesi gerçekte tam bir sevgidir.

Aşk, parçalarda bin bir renkte tecelli ediyor; kiminde feryad oluyor, kiminde göz yaşı, kiminde zulüm, kiminde bela. Aşk, tac ve tahtlar terkettiriyor; aşk tahtlara çıkarıyor...

Anlaşılacağı üzere bu kavram, İslâm ahlâkçılarına göre Allah'tan gelen ve yine Allah'a dönecek olan bir İlâhî güçtür. Fakat bu güç, her sûfî tarafından ayrı ayrı tecrübelerle tanınmıştır. Bizim gayemiz, Yunus Emre'nin dünyasında tezahür eden"aşk"ın mahiyetini tanımak ve tanıtmak olacaktır.

Tahlile geçmeden evvel belirtelim ki, Yunus Emre bir aşk ahlâkçısıdır. O'nun Divanı incelendiğinde soyut kavramlar içinde en fazla "aşk" unsurunun yer aldığı görülecektir.[3] Beyitlerde söz konusu kavram yerine "mahabbet, sevü, mihr" gibi kelimeler de kullanılmaktadır.

Âşık-maşûk ikiliğini kaldıran, âşıkın varlığını hakikî varlık olan "Hak"ta ifnâ eden aşk, erdirici ve oldurucu manevî bir güç ve vasıtadır. Mutlak varlığın zatında var olan bu mefhum, zuhuruyla eşya âlemini dalga dalga kaplamıştır.

Çalab'un dünyasında **yüz bin dürlü sevgü var**

Kabul it kendözüne gör kangısı lâyıkdur

diyen şâir, Tanrı'nın varlığındaki sevgilerin sayısız olduğunu ve nefislerin lâyık oldukları sevgiye yöneleceklerini söyler. Yüzbin türlü sevgi dış yönüyle mecazî sevgileri göstermekle birlikte iç yönüyle hakikî sevgi demektir. Hakikî sevgi "Allah" sevgisidir. Şâir,

* Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Öğretim Görevlisi.

1 Bkz. Kur'an-ı Kerim, Nûr suresi/35.

2 Bkz. Kur'an-ı Kerim, Bakara/165, 177, 190. ayetler. Kur'an'da daha pek çok ayette geçen "mahabbet" kelimesi, aşk anlamındadır.

3 Biz bu yazıyı hazırlarken doğrudan yazma divanları mukayese ederek kullandık. İncelediğimiz yazma Yunus Emre Divanları şunlardır: Fatih, Raif Yelkenci, Yahya Efendi, Nuruosmaniye, Bursa İl Halk Ktp., Hacı Bektaş, Karaman, Avusturya, Ritter Nüshaları. Bu Yazmaların numara ve hususiyetlerini daha önce bir yazımızda geniş olarak ele aldık. Bkz. Mustafa Tatçı, **Yunus Emre'ye Ait Divanlar, Divan Neşirleri ve Metin Tamiri Meselesi, Millî Eğitim Derg.**, Mart 1989, sayı 83, sayfa 60-72

mecazî aşklarla İlâhî aşkın kaynağını Rahmanî ve şeytanî neş'elerde arar. Fakat bir de aşksız ademler vardır! Bunlar, mecazî de olsa, hiç aşka düşmedikleri için hayvandan farksızdırlar:

Aşksızlara virme ögüt ögüdünden alur degül
Aşksuz adem hayvan olur hayvan ögüt bilür değül

Yunus Emre, insanları aşkı idrak edişlerine göre **"aşk düzen", "aşk bozan"** ve **"esrük gezen"** şeklinde üç ayrı tavırda ele alır. İlâhî aşkla sarhoş olanlar, tabiî olarak övülür. O'na göre, mutlak varlığa âşık olanlar, özlerini "nura" dönüştürmüşlerdir. Bu kişiler aşktan başka herşeyin zevalli olduğunu bilirler.

Bilindiği üzre, Hak yolunun saliki dört makam yaşayacak; şeriat, tarikat, marifet ve hakikat mertebelerinden geçecektir. İlâhî aşk bu makamların sonuncusu olan "hakikat"te tecelli eder:

Evvel kapu Şeriat geçse andan tarikat
Gönül evi ma'rifet **'ışk hakikat içinde**

Esasen hakikî aşk cezbenin ve nihaî olarak vecdin ilk safhasıdır. Vecde ulaşmak için kalbde, mürşid (er-eren), Peygamber ve Allah sevgisinin duyulması gerekir.

Yunus'un, mürşid, Hz.Peygamber ve Allah sevgisini gösteren pek çok örnek beytinden üçü şöyledir:

Aşk sultanı Tapduk durur Yunus geda bu kapuda
Gedalara lutf eylemek hem kaidedür sultana

Aşkun ile âşıklar yansun yâ Resulullah
İçüp aşkun şarâbın kansun yâ Resulullah

Aşkuna düşenlerün yüregi yanar olur
Kendüyi sana viren dükeli işden geçer

Yunus Emre, beyitlerinde genel olarak İlâhî aşkın mahiyetini ve insan ruhunda meydana getirdiği "haller"i ele alır. Divanı bu yönüyle değerlendirmek gerekirse şunları söyleyebiliriz:

Evvel yer ve gök yaratılmadan aşkın bünyadı vardır. Aşk, ezelden kadimdir. Ne varsa aşk yüzünden peyda olmuştur. Kısacası kainatın yaratılma sebebidir aşk:

Evvel yir-gök yogıdı varıdı **'ışk bünyâdı**
'Işk ezelden kadîmdür 'ışk getürdi ne varın

Âşıkın canına aşk koyan yüce Sübhan'dır. Aşk makamı kutludur; aşk sözünü söyleten "kudret dili"dir. İnsanı ölümsüzleştiren güç bâtınındaki aşktır. Aşk haberi şirindir ve bu haber, insana verilen en mukaddes sırdır ve yine aşk sırrı "emanet"tir. Âşıklar bu emaneti korumakla vazifelidirler:

Emanetdür sakıngıl 'ışk haberini zinhâr
Oturup degme yirde söyleme **'ışkun sözin**

Yunus, aşk yerine sevü kelimesini de kullanır. O'na göre, insan, bu dünyaya dava (iddia, gavga, cedel)ya gelmemiş "sevme"ye gelmiştir. Tanrı gönüllerde olduğu için, gönüller yapmak gerekir:

Ben gelmedüm da 'viyiçün benüm işüm seviyiçün
Dostun evi gönüllerdür gönüller yapmaga geldüm

Aşk, dağları zerre zerre eritir, denizleri umman eder, kaynatır ve cûşa getirir. Hayatın

hasılıdır. Ölmüş canı diri kılar. Kocaları (ihtiyarları) yiğitleştirir. Aşkın zaman ve mekân üstü olduğunu idrak etmeyenler Yunus'a "Çün kocaldun 'ışkı kogıl" derler. Halbuki aşka "rüzgâr uğramaz, aşkın ayı ve yılı olmaz."

Niçeler eydür Yunus'a çün kocaldun 'ışkı kogıl
Rûzigâr ugramaz 'ışka 'ışkun ne ay u yılı var

İlâhî aşk benliği yok eder. Dünya izzetini sevenler "aşktan haber veremez"ler. Aşk ile bilişenler "Hassü'l-Has" (seçkinlerin seçkini)tan olurlar. Dost aşkına ulaşanlara dünya ve ahiret bir olmuştur. Gönül şehrine girip seyredenler "can içinde iz bulur"lar. Canında aşk eseri olanlara gönül vermek gerekir. Hakikate erenlerin canları ne bahtlıdır ki, onlar hep muhabbet içindedirler. Aşk, bir bela ve afetdir, âşıkı halden hale döndürür, erenler mahfilinde cûşa getirir. Âşıkın aşkı Hak'tandır. Bu aşk, didarı teferrüc ettiren ilâhî bir vasıtadır.

Aşk, anadan doğmamış, kimseye kul olmamıştır. Hükmü, cümle bilişi ve yâdı esir kılar. Nihayeti ve gayeti yoktur. Mekânsız olması nedeniyle "pâyân-ı aşk" terkibi zikredilir. Hakikatte her vücudun canı aşktır. O, canda zahir veya pinhan olur.

Bu âlem insan-ı kâmil (Yunus)'in aşkıyla kaimdir. Devranı devrettiren güçtür aşk! Canlara duraktır, yere göğe direktir. Âlem, aşk şevkiyle dolmuştur, âşıklar bu şevkten varolmuşlardır. Bütün varlığın hayat iksiridir aşk.

'Işk şevkinden 'âlem toldı bu âşıklar andan geldi
'Işksuz biten çiçek soldı 'ışkıladur dirlik hoşı

Âşk niceyi sele vermiş, göz yaşlarına boğmuştur. Bu cefa ile ağlayan âşıkın göz yaşları pınarla mukayese götürmez:

Aşkunun cefasından dünin günin aglaram
Akan bınar ne misâl gözden inen yaşlara

Yunus Emre, hakikî aşkın İlâhî olduğuna kanidir. Bundan gayrı sevgiler **"yok sevda"** diye nitelenir. Aşksız geçen ömrüne hayıflanan şair, "şimdiye değin ömrüm geçmiş yok sevdayile" der. İçi-dışı murdar olanlarda ve gönül gözü uyuyanlarda aşk yoktur. Allah, ayne'l-yakîn görünmek isteniyorsa, bu **"sevüden taşra"** durmamak gerekir. Doğru yola gelmeyenlerde aşk karar kılmaz. Âşıkın ibadeti, duası, selamı, zikri, tesbihi ve namazı, aşk tarafından yağmalanmıştır. Bu telakkiyle aşk, vücut mülkündeki ruh sultanının askerleri gibi düşünülmektedir. Aşka gelen ağlar ve söyler. Nice sultanları zebun etmiştir aşk. Dervişler aşk ile cezbeye girip "deli"lik yapabilirler. Bu halin iç yüzünü bilmeyenler de dervişlere gülerler:

Derviş olan kişiler deli olagan olur
'Işk neydügin bilmeyen ana gülegen olur.

Gerçi aşk, türlü türlü cefaya verilen addır, fakat, cefaya katlanan dosta halvet ermiştir:

Dürlü dürlü cefanun adını 'ışk virmişler
Bu cefaya katlanan dosta halvet irmişler

Aşka yoldaş olanların işleri kolaylaşır. Maksat ele girince, yani hakikat makamına ulaşınca dost iline sefer olur. Aşk, Allah'tandır; bunun şuurunda olan şair, "Yunus sen anı sanma bu 'ışk sana sendendir" demektedir. İnsan başına gelen en güzel, en yiğrek şeydir aşk. Yola aşk ile gelen gayeye ulaşır. Âşıklar ortasında sofılık satanlar, diğer tabirle, zahidler aşka riya katmışlardır. Halbuki aşk, ihlas ister. Âşık, aşk eteğini tutarak kendisini terk eden kişidir. Aşkın yeri gönüldür, gönüldeki mekri, kötü düşünceleri aşk eritir. Gönül aşktan usanmaz, daima cûş eder. Aşk tahammül ister. Çalap aşkı, âşıkın bağrını baş; sırrını faş etmiştir. Gönüllerdeki teşviş, İlâhî aşk ile yok olur. Aşksızlara aşk haberi (vahdet

sırrı)'ni söylemek olmaz. Gönlü aşk ile göyneyen-için için yanan- âşık, dosttan gizli haberler söyler:**"Yunus dostdan haber vir' ışkıla göyner iken"** mısrai bunun için söylenmiştir.

Kiminin aşk başından aşar, gönlü zâr içinde kalır. Gerçek âşık aşk nefesi-Ene'l-Hakk-ni dilinden düşürmez, din, millet ve mezheb kaygusundan geçer. Kendisini yog'a sayar. Bu tasvir "Fenafillah" ehlinin halini yansıtır. Dervişlik makamına aşk ile gelinir. Sultan (Allah)a aşk ile erişilir. Dört kitabın manası aşk ile çözülür. Aşka gelen kişi mezkûr kitapların "Bir ulu hece" olduğunu anlar. Bundan kasıd, mutlak zat sırrıdır.

Allah, âşıkına, aşkı ezelde sunmuştur. Yunus, adı henüz Yunus değilken Allah'tadır. Bu şimdiki hayatta âşık olmanın sebebi, ezelde aşk kadehinden içmekle ilgilidir. Aşka münkir kişiyi bu meydandan sürerler. Aklı olan bu devranın gelip geçici olduğunu bilir. Devran fani, aşk bakidir. Aşk âşıkın sermayesi (canı)'ni almıştır. Dilini lâl, kanını helâl etmiştir. Dil ile âşıkım demek kolaydır, aşkı yaşamak zordur: **"Aşk dilde genez (kolay) olur aşk bilici az olur"** mısrai aşkın bilinmesinin ve yaşanmasının zorluğunu ifade eder. Mescitte, medresede namaz kılıp ilim tahsil etmek, bir aşk şükranesidir.

Aşk, yüzbin İsa ve Musa (Peygamberler)'yı ser-gerdan gezdirmiştir. İbrahim'e, Nemrud'un ateşini gülistan eyleyen aşktır. Süleyman Peygamber ile Belkıs, bir zaman aşka düştüler ve dertlerine derman bulamadılar. Aşk deyince Leylâ ile Mecnûn'u hatırlamamak mümkün değildir. Bu konuda timsal olmuş Leylâ ve Mecnûn adlı kahramanları Yunus, zaman zaman zikreder. Mesela aşk halini yadırgayan ve acayib karşılayan halkın tavrını anlatırken şöyle der: "Leylî'yle Mecnûn işi 'aceb gelür bu halka". Bir yerde de, aşk haberini duyanların kimisinin "Leylî", kimisinin de "Mecnûn" ve "Ferhâd" olduğunu söyler.

Aşk tarife gelmez. Mansur-ı Bağdadî gibi bir aşk şehidi, aşkı başını vererek tarif etmiştir. Her âşık aşk yolunun bir Mansur'udur:

Zihî **Mansur** ki **Ma'şuk** yolında
Başı berdâr olupdur 'ışk elinden

Ve yine aşk, İbrahim Edhem gibi bir sultanın tacını ve tahtını terkettirmiş, yerini külhan kılmıştır. Şeyh Abdürrezzak (San'an)'ın imanı aşkın kurbanı olmuş, Harut ve Marut gökten yere bu yüzden inmişlerdir.

Yunus'un beyitlerinde, pek çok konuda olduğu gibi aşk konusunda da orijinal deyimler kullanılmaktadır. Bunlardan **"aşk demini oynamak"** deyimi, ezel bezminde ruhların vahdet zevkini tattığı hali ifade eder. **"Aşktan bir elif okumak"** mutlak zatın birlik sırrına vukûfiyeti; "aşk mezhebi" deyimi de, Hak mezhebini dile getirmek için söylenmiştir. Yunus Emre'ye göre, "din tamam olunca, muhabbet doğar":

Kimsene dinine hilaf dimezüz
Din tamam olıcak togar mahabbet

"Aşk bazarı", erenler meclisi anlamında kullanılan bir deyim olmaktadır. Beyitlerde pek sık zikredilen "ah etmek" ifadesi, aşkın alametidir. "Aşk âlemi" ise, mana âlemi mukabili kullanılır. Yunus, sözlerini "kendinden değil, aşk âleminden" söyler; "Cübbe vü hırka taht u tac bular virürler 'ışka bac" mısraında geçen **"Işka bac vermek"** deyimi, aşka bağlanmak anlamında kullanılan bir ifade olmaktadır. Kısaca izah ettiğimiz bu deyimlerin yanında aşağıda sıralayacağımız **deyimler** de, aşkla ilgili olmaktadır:

"Aşk içinde ölmek, aşk bazarına girmek, ah ile zar içinde olmak, aşka yoldaş olmak, aşk eteğini tutmak, aşka yanmak, aşkta kül olmak, aşk ile yâr olmak, aşka sataşmak, aşka erişmek, aşk ile barışmak, aşka müşteri olmak, aşka mesel bağlamak, aşk ile pişmek, aşka döymek, aşktan terbiye yemek, aşk ile salavat vermek, aşk elinden taşmak, aşkı başından

aşmak, aşk ile köynemek, aşk divanı, aşk evine girmek, aşk davası kılmak, nasibini aşka aldırmak, aşk cefası çekmek, aşktan sebak okımak, aşk oduna düşmek, aşkdan eser duymak, başı gavgaya vermek, aşka boyun vermek, aşk zencirini kırmak, seviden taşra durmak, aşkın burcundan uçmak, aşka el vurmak, gönülde aşk bitmek, aşkdan haber duymak...vs."

Beyitlerde aşkla alakalı mecazî bir kaç ifade kalıbı daha vardır. Elest bezmi için kullanılan **"aşk ili"**, âşık için kullanılan **"aşk eri"** ve mürşid için kullanılan **"aşk gözgüsü"**, konuyla ilgili birkaç misaldir.

Yunus Emre, aşkın ve âşıkların halini derin bir müşahede ile izah eder. O'na göre aşksızlara aşk sözü **"kaya yankısı"** gibi gelir. Aşksızlar yabandadır:

'Işksuzlara benüm **sözüm benzer kaya yankusına**
Bir zerre aşkı olmayan bellü bilün yabandadur

Âşık, aşk halinde söylemek zorundadır. Aşk söyletir, dedikleri bu haldir:

Sözüm ay-gün içün degül sevenlere bir söz yiter
Sevdügüm söylemezisem sevmek derdi beni boğar

Âşık, aşk yoluyla mâşuku bulur:

Yunus ölürse ne gam 'ışk içinde kardaşlar
'Işk yolına uyagan mâ'şuk burcında biter

Yunus Emre Divanı'nda doğrudan aşkı anlatan müstakil şiirler yoğunluk arzeder:

Hakîkat her vücudun cânı 'ışkdur
Ne cân kim cân içinde cânı 'ışkdur

matla mısraıyla başlayan şiir ve yine;

'Işkun aldı benden beni bana seni gerek seni
Ben yanaram düni güni bana seni gerek seni

matlaıyla başlayan meşhur şiir, aşk hallerini beyan etmektedir.

Burada bir şiiri örnek olarak kaydediyoruz:

Gönlüm düşdi bir sevdaya gel gör beni 'ışk neyledi
Başumı virdüm gavgaya gel gör beni 'ışk neyledi

Ben yürürem yana yana 'ışk boyadı beni kana
Ne 'akilem ne dîvâne gel gör beni 'ışk neyledi

Ben yürürem ilden ile dost soraram dilden dile
Gurbetde hâlum kim bile gel gör beni 'ışk neyledi

Benzüm sarı gözlerüm yaş bagrum pâre yüregüm baş
Hâlum bilen dertlü kardaş gel gör beni 'ışk neyledi

Gurbet ilinde yürürem dostı düşümde görürem
Uyanup Mecnûn oluram gel gör beni 'ışk neyledi

Gâh tozaram yirler gibi gâh eserem yeller gibi
Gâh çağlaram seller gibi gel gör beni 'ışk neyledi

Akar sulayın çağlaram dertlü cigerüm taglaram
Şeyhüm anuban aglaram gel gör beni 'ışk neyledi

Ya elüm al kaldur beni ya vasluna irdür beni
Çok aglatdun güldür beni gel gör beni 'ışk neyledi

Ben Yunus-ı bî-çâreyem başdan ayaga yareyem
Dost ilinde avareyem gel gör beni 'ışk neyledi

AŞK İLE İLGİLİ BENZETMELER

Beyitlerde bu konuda bir hayli benzetme unsuru vardır. Bu benzetmelerin ortaya konmasıyla, Yunus'un hem edebî gücü, hem de devrin hangi sosyal değerlerinden faydalandığı bilinmiş olacaktır. Şimdi, aşkın hangi benzetmelerle işlendiğini teker teker inceleyelim:

AŞK-EV: Taşraya kapalı olan, içinde huzur ve saadet bulunan ev, aşk için bir benzetme unsurudur. Mecazen **"aşk evi"**, gönül anlamındadır. Aşk evine girenler Tanrı'dan başka hiç bir şeye meyledip vefa göstermezler:

'Işk davisin kılan kişi hiç anmaya hırs u heva
'Işk evine girenlere ayruk ne meyl ü ne vefa

AŞK-BAZAR: Bazar alış veriş mahallidir. Aşk bazarı, âşıkın canını satıp canan satın aldığı "erenler meclisi"dir:

'Işk bâzârıdur bu cânlar satılur
Sataram canumı hiç kimse almaz

AŞK-BAĞ: Bağda türlü türlü yemişler olur. Aşkın da yemişleri olur. Bu cihetle bağ, aşk için benzetme unsurudur:

Çü girdüm **'ışkun bâgına** bakdum saguma soluma
Dürlü yemişlerün yiyüp güllerini yıylayayın

AŞK-KÜLHÂN: Aşkın hamam ocağı (külhân)'na benzetilmesi, âşıkın vücudunun aşk ile yanışındandır. Külhana ne kadar fazla yakacak atılırsa, ateş o kadar çok olur. Aşk ne kadar fazla olursa, tıpkı külhan odunu gibi, vücud o denli yanacaktır:

Cânum **'ışkun külhanıdur** tartınmadın ur odunı
Kamış suyı şeker olur od bıragıcak külhana

AŞK-MEYDAN: Aşk, Çevgan oyunu oynanan bir er meydanıdır. Bu meydanda nefis ata, âşıkın başı topa benzetilmektedir. Çevgan, aşk oyunundan başka bir şey değildir:

Niçe bir **'ışk meydânında** nefs atın segirtdürem
Ya niçe bir başumı top eyleyüp çevgan olam

AŞK-ŞEHİR: Aşkın şehire benzetilmesi, imaret yönüyledir. Aşk şehri, bayındır ve mamurdur. Şehir, ledünnî manada "ahadiyet" mertebesine işarettir.[4]

Bundan **'ışkun şehrine** üç yüz deniz geçerler
Üç yüz deniz geçüsen yidi tamu bulasın

4 Bu benzetme için bkz. İsmail Hakkı Bursavî, **Min Kelimati'ş-Şeyh Yunus Emre ve Şerhü'ş-Şeyh İsmail Hakkı**, Süleymaniye/Esad, No: 1521, varak 187a-b

AŞK İLİ: Bu benzetmenin şehir benzetmesinden farkı yoktur. **Aşk ili** şeklindeki terkibi ifade, **ezel bezmi** veya **ahadiyet** mertebesi anlamında kullanılmaktadır:

'Işk ilinün haberin disem işide misin
Yoldaş olup bu yola sen bile gide misin

AŞK-CEVHER: Aşk, kıymeti cihetiyle gevhere benzetilir. Bu kıymetin kadrini herkes bilemez;

Âşıklarun hâlini âşık olanlar bilür
'Işk bir gizlü haznedür gizlü gerekdür esrâr

AŞK-MADEN: Aşkın madene benzetilmesi de, cevher gibi, kıymeti yönündendir:

Haber eylen 'âşıklara 'ışka gönül viren benem
'Işka baha kim yitüre **'ışk ma'denin** bulan benem

AŞK-ZİNCİR: Zincir, birbirine geçmiş madeni halkaların meydana getirdiği uzun bağdır. Eskiden deliler çılgınlık yapmasınlar diye zincirle bağlanırlardı. Bu zincir, delinin boynundan ve ayaklarından geçirilirdi. Zincir bu fonksiyonuyla, aşk için benzetilen olur:

'Işkun zencirini üzem delü olam tağa düşem
Sensin dün ü gün endişem bana seni gerek seni

AŞK-URGAN: Âşık, İlâhî sevgiyle sükûn bulmuş kişidir. O, bu sükûnetiyle munis, yumuşak huylu (ya· ;ş) bir koyuna benzetilir. Âşık, urgana bağlı koyun gibi sakindir; aşkın verdiği huzurla yaşar. Aşkın urgana benzetilmesi, aşka olan bağlılık ve duyulan huzur yönüyledir:

Anı seven âşıklarun söylerisem sıfatını
Anun **'ışkı urganında** koyundan da yavaş oldı

Yunus Emre'nin bir beytinde kandil fitili için "urgan" kelimesi kullanılır. Kandil bu beyitte "gönül" karşılığında bir benzetme unsurudur. Kandilin içindeki fitil (urgan) görülmez. Fitil yağla temas ederek kandilin yanmasını sağlar. Esasen göze görünmeden yanan "fitil"dir. Aşk da böyledir. Gönülde gizli gizli, için için yanar:

Ol kim beni bekleridi her kandasam saklarıdı
'Işk urganı ucundaki kandildeki cândayıdum

AŞK-ŞEM: Şem, mum (balmumu) anlamındadır. Aydınlatma aracı olarak kullanılır. Âşıkın canı aşk ile aydınlanır. Yunus Emre, **"'ışk şem'i"** terkibiyle doğrudan mürşidi kasdeder. Dervişler, mürşid huzurunda şem' etrafındaki pervanelere benzerler. Mumun ateşinde yok olan pervane, mürşidin aşkıyla yok olan derviş gibidir. Görüldüğü vechile şem aydınlatma, yakma ve yok etme özellikleriyle aşk için teşbih unsuru olur:

Dervişler Hakk'un dostı canlarıdur Hak mesti
'Işk şem'ini yakdılar pervâne olan gelsin

AŞK-OD (ATEŞ): Aşk, yakıcıdır. Aşkın bu hususiyeti, oda benzetilerek verilmiştir. Aşk odunun yeri gönüldür. Od kelimesi bazen doğrudan "aşk"ın istiaresi olmaktadır. Âşık, bu ateşten memnundur. Zira nefis, bu od ile yanar; yok olur, çiğ iken pişer. Yunus'un aşk-od münasebeti kurduğu pek çok mısraı vardır:

"Benüm dirligüm çiğidi **'ışk odı** oldı bahane"
"Devlet durur ol kişiye yanarısa **'ışk odına"**

"Âşık ol **'ışk odına** pervâne gibi yanar gör"
" **'Işk odınun** dütününden Yunus'un benzi sarara"

Aşk odu yürekteki yağı eritir. Yunus'un "yürek yağı" motifiyle nefsî hevesleri kastettiği görülür:

'Işkun odı düşdi câna eritdi yürek yagını
Kesdi hevâsetün kökin oda yandurdı bagını

Od olan yerde duman tüter. Aşk odu âşıkın sırrını ifşa ettirir. Bu ifşa ateşin dumanı mukabili ima edilmektedir:

'Işkun odı yüregümde yandugına âlem tanuk
Kanda bir odyanarısa nişânı var dütün tüter

AŞK-DENİZ: Deniz, sınırsız oluşu, içinde bulunan varlıkları ihata edişi, derinliği ve genişliğiyle aşk için benzetme unsuru olmaktadır. Denizdeki kıymetli gevherler, aşk ile elde edilebilecek kıymetlerdir.

Yüzgeçlik öğrenimeyen kul girmesin bu denize
'Işk denizi derin olur 'aceblemen batdugını

Aşk ve mahabbetin denize benzetildiği beyitlerde âşık, bahrî (deniz ördeği) veya gavvâs (dalgıç) olmaktadır:

Mahabbet bahrinün gavvâsı oldum
Gerekmez Ceyhûna dalmazam artuk

AŞK-MEVC: Mevc (dalga) denizdeki varlıkları kendisine mal eder, batırır ve yok eder. Aşk da böyledir! İnsanda can, gönül, fehm ve akıl gibi mücerred unsurları kendisine dönüştürür:

Cân u gönül fehm ü 'akıl **'ışk mevcine** gark olıcak
Pes niçe ansun ol kişi yazug u müzd assı ziyan

AŞK-SU: Su temizleyici bir özelliğe sahiptir. Aşk, insandaki "gayrı" yuyan, insanı kesretten kurtaran bir haldir ki, bu cihetle aşkın suya benzetildiğini görüyoruz:

Bir dem **'ışkun suyıyla** gayrı yudum
'Aceb 'arif benem irfan içinde

AŞK-YAĞMUR: Aşkın yağmura benzetilmesi, yağmurun rahmet ve hayat veren bir unsur oluşuyla ilgilidir. Aşk yağmuru damlası gönül göğünden damlar:

'Işk yağmuru damlası gönül göğünden tamar
Sevgü yili götürür yağmurı ayaz ile

AŞK-KILIÇ: Kılıç, yaralayıcı ve öldürücüdür. Düşmana karşı kullanılır. Âşıkın düşmanı nefistir. O, nefis çerisini aşk kılıcıyla kırar geçirir:

Her kapuda bir kişi yüz bin çerisi vardur
'Işk kılıcın kuşanup cümle kırasum gelür

AŞK-OK: Aşkın oka benzetildiği beyitlerde genellikle ıstırap ve cefa vardır. Zira ok, öldürür ve yaralar. Aşkın ok unsuruyla birlikte işlendiği beyitlerde gönül, yürek ve can gibi manevî kelimeler de görülür. Bütün bu manevî uzuvlar, ıstırabı hissetmektedir. Şu halde bu

benzetme aşkın acısıyla alâkalıdır.

Şöyle delü olmışam bilmezin dünden güni
Yüregümde işledi **'ışk okınun** yaresi

AŞK-KÜLÜNG: Ferhad Şirin'e ulaşmak için aşkın külüngüne baş tutmuş, ömür boyu taş kesmiştir. Âşık Hakk'a kavuşmak için Ferhad'ın külüngü gibi bir vasıtaya muhtaçtır. Bu vasıta aşktır.

Canum **'ışkun külüng**üne Ferhad olup dutdum başum
Daim taşları keserem şirinüm hiç solmaz benüm

AŞK - ÇADIR: Yunus bir beyitinde "dost bağının içinde aşk çadırı" kurduğunu söyler. Aşkın çadıra benzetilmesi, çadırın varılan bir menzilde "konaklanılan" yer olmasındandır. Âşık, aşk makamına vardığında, burada konaklar:

Görün görün bu devleti bu 'ışkıla beşareti
Dost bagınun içinde ben **'ışk çadırın** kurdum bugün

Bu beyitte, devlet, beşaret ve çadır unsurunun peşi sıra kullanılması, sultan veya beğin yeni ele geçirilen bir mülkte otağ kurup konaklamasını hatırlatmaktadır. Tabiî, yeni alınan yer geride kalanlara tebşîr edilir. Beşaret kelimesi bu yüzden kullanılmıştır. Beyitteki tablo, Yunus'un fütûhât devrindeki olayları , yani müşahhası, tasavvufî manada ne şekilde ele aldığını göstermesi açısından çok mühimdir.

AŞK-KUŞ: Kuşu avlamak zordur. Aşk da ele kolay kolay geçmez. Bu benzerlik zaviyesinden kuş, aşkın kuş gibi istiaresi olur:

Câna tuzak kuralım şâyed **'ışk** ele gire
'Işkı nice avlarlar soralum tutmışlara

Sâlik, madde âleminden mana âlemine, kesretten vahdete giden kişidir. Bu hali O'nun, kuşa benzer. Kuşun vasıtası kanat, âşıkın vasıtası da "aşk"tır. Dolayısıyla aşk vasıta oluşuyla kanada benzetilir:

Kurıyıduk yaş olduk ayagıduk baş olduk
Kanatlanduk kuş olduk uçduk elhamdülillah

AŞK-TUZAK: Aşk, düşenin kurtulamayacağı bir tuzaktır:

Gör ne yuvadan uçdum râzumı halka açdum
'Işk duzagına düşdüm tutuldum ele geldüm

AŞK-DEVLET: Aşk, insana saadet veren bir devlettir.

Muştulanuz 'âşıklara bu **'ışk ulu** devlet olur
'Işk kime kim irdiyise cânında bil 'işret olur

AŞK-ÇERİ: Aşk, insanın vücud mülkünü yağmalayan bir çeridir:

'Işkun çeri saldı benüm gönlüm evi iklîmine
Cânumı esîr eyledün nider bana yağı Tatar

AŞK-ELÇİ: Aşk, elçiye benzetilirken, doğrudan aşkın verdiği cezbe veya vecd işaret edilmektedir. Zira elçi, her şeyden evvel habercidir. Âşıkın ilâhî haberleri alması ise, vecd ile olmaktadır. Yunus "aşk elçisi" terkibiyle mürşid-i kâmili de kastetmiş olabilir:

Yine **'ışk elçisi** geldi yine toldı meydanumuz
Yine teferrücgâh oldı sagdan sola dört yanumuz

AŞK-EL: Aşkın ele benzetildiği bir beyitte, el ile yol işareti ve tarifi yapılması vech-i şebeh olmaktadır:

'Işk oldı **elüm** benüm gösterdi toğrı yolum
Hakk'a şükür kim halüm bayagıdan hoş oldı

AŞK-DERD, DERMAN: Aşk, verdiği ıstırap yüzünden derd, derde merhem olması yüzünden de dermandır.

'Işkdur bu **derdün dermânı** 'ışk yolına virdün cânı
Miskîn Yunus dir ya Ganî bir dem 'ışksuz kalmayayın

AŞK-ÂH: Âh etmek veya âh çekmek, âşıklığın alâmetidir. Yunus'un beyitlerinde oldukça fazla görülen bu unsurda ıstırap ve cefa vardır:

Yoğıdı bu bârigâh varıdı ol pâdişah
Âh bu **'ışk** elinden âh derd oldı dermân bana

AŞK-GÜNEŞ: Güneşin âleme nur saçan hususiyeti, aşkın gönül âlemini aydınlatan güneş gibi düşünülmesine sebep olur.

İşidün iy yârenler **'ışk bir güneşe benzer**
'Işkı olmayan gönül meseli taşa benzer

AŞK-BAHAR: Âşık, aşk ile her an yenilenir. Baharda herşeyin yeniden hayat bulması, aşkın ilkbahara benzetilmesine vesile olur:

Kendü miktarın bilen bildi kendü hâlini
Veli dahı **'ışkıla evvel bahâra** benzer

AŞK-AĞU: Aşk, yaşanması zor bir haldir. Ağunun acılığı, içilmesine mani olduğu gibi, aşkın ıstırabı da, yaşanmasına mânidir. Hakiki âşık, "aşk ağusı tiryâk bana" der. Ağunun tiryak (ilaç) olarak kullanılması, o devrin bir tedavi yöntemiyle ilgilidir. Bu motif, aşk ıstırabına katlananların dertte derman, ayrılıkta vuslat bulmalarını yansıtır:

Aceb aceb ne nesnedür bu derdile firak bana
Canumı serhoş eyledi **'ışk agusı tiryâk** bana

AŞK-TAT: Aşk dildeki tada benzer. Onu tadan mest olur:

Yî-nun-sin ulaşmadın cân kuyuya düşmedin
'Işk dadıla mest geldük hem mest giderüz bundan

AŞK-ŞARAP: Aşkın şaraba benzetilmesi, şarabın insana tesiri zaviyesindendir. Âşık aşk şarabını dost (mürşid, peygamber, Allah) elinden içmek ister. Aşk şarabından maksat, vahdet sırrıdır; ledünni sözlerdir;

Toldur kadeh sungıl bize **'ışk şarabın**dan iy sâkî
Ol badyadan gerek bize andan içe şeyh ü fakı

AŞK-HAN: Aşk, âşıkların gıdasıdır. Âşık bu gıda ile beslenir, ömür sürer. Aşk meclisinde aşk sofrasından yenilir:

'Işkun od urdı cânuma gelsün âşıklar yanuma
Dökeyin **'ışkun hanını** âşıkları toylayayın

AŞK-KİTAP (DİVAN-SEBAK): Aşk, okunması gereken bir kitap veya divan, ezberlenmesi gereken bir ders gibi düşünülür:

Ben bu **'ışk kitabı** okıdum tahsîl kıldum
Hâcet değüldür bana aga kara yazaram

AŞK-İMAM: Aşk, uyulması gereken bir imamdır:

Aşk imamdur bize gönül cemaat
Kıblemüz dost yüzi daimdür salat

AŞK-ETEK-KUŞAK: Aşk, tutulması gereken bir etek, âşıkın kuşandığı bir kuşaktır:

'Işk kuşağın kuşangıl dostun yolını vargıl
Mücahede çekersen müşahede idesin

Aşk, bu benzetmelerden başka, Hil'ate, elbise (ton)'ye, cübbeye, kazana, körüge, cenge, cana, imana, dine, kurbana, müderrise, Hz.Süleyman'a vesair şeylere benzetilir.

NETİCE DEMEDEN:

Bu makalemizde, Yunus'un Divanı'ndan hareketle aşk anlayışını; bir umumî olarak, bir de benzetmeler yönünden değerlendirmeye çalıştık. Bütün bunlardan çıkardığımız sonucu hülasa edecek olursak, şunları söyleyebiliriz:

Yunus Emre'de aşk, İlâhîdir. O mecazî aşkları kabul eder, fakat, bu tür aşkların Tanrı'ya ulaşmada birer köprü olduğuna inanır. Parçalarda tecellî eden sevgi, bütünden bir nişandır.

Aşk, kâinatın ve hilkatin yaratılma sebebidir.

Aşk, cezbedir; vecdtir, sâliki Hakk'a götüren bir kanat ve vasıtadır.

Aşk, bütün beşerî sıfatları yok eden, nefsi fenaya ulaştıran, vücudu İlahileştiren bir manevî kuvvettir.

Aşk, üstün bir zevk, ulvî bir neşedir.

Aşkın varlık âlemindeki tezahürleri pek çeşitlidir. Dağları zerre zerre eriten, denizleri mevc mevc cûşa getiren, Ferhad'a Şirin'den, Mecnûn'a Leylâ'dan görünen, kiminde ıstırap olup yaşanan, kiminde göz yaşı olup boşanan, daima aşktır.

Aşk, zaman ve mekân üstüdür.

Artık bu değerlendirmeler ışığında, Yunus'un ahlâkçılığında "aşk"ın yeri anlaşılacaktır. O'nun fikirlerine "aşk ahlâkçılığı" zaviyesinden bakmak, kanaatimizce en doğru bakış tarzı olsa gerektir.

Divandaki hakim konu olan "aşk", Yunus'un fenomenlere bakış açısıyla değişik boyutlar da kazanmıştır. Beyitlerde aşkla ilgili geniş bir "teşbih" sistemi vardır. Hemen işaret edelim ki, Divan'da benzetme sistemleriyle işlenen hakim konulardan önemli bir kaçı da, **ölüm, gönül, dünya, akıl ve âşık** gibi mefhum ve unsurlardır. Bunların taranıp değerlendirilmesi, Yunus'un bilinmeyen tarafları için birer ipucu olacaktır.

Şimdi aşk için yapılan benzetmelerle ilgili kanaatimizi söyleyelim:

AŞKLA İLGİLİ BENZETME GRUPLARI:

I- Ev, bazar, bağ, bağçe, külhan (hamam ocağı), meydan, şehir.

II- Cevher, maden, zincir, urgan (fitil anlamında), şem' (mum), od (ateş), etek, kuşak.

III- Kılıç, ok, çadır, külünk, tuzak, çeri, devlet.

IV- Deniz, mevc, su, yağmur, güneş, bahar, kuş.
V- Ağu, tat, şarap, şerbet, han (sofra).
VI- Kitap, divan, sebak (ders), imam vs.

Bu benzetme grupları Yunus'un dünya görüşünü ortaya koyacak mahiyettedir. Bunlardan birinci gruptaki benzetmeler yerleşik hayatın ve medeniyetin unsurlarıdır. Şehirleşme, aynı zamanda medenileşmedir. Ev, çadır gibi değildir. Sabittir. Evlerden şehirler oluşur. Şehirde de; pazar, bağçe, meydan ve hamam bulunur. Dikkat edilecek olursa, aşkla ilgili birinci gruptaki benzetmelerle modern bir şehir tasviri yapılmaktadır. Tabii ki Yunus'un bu tasviri dışa dönük değil içe dönüktür. O halde şöyle denebilir: Aşk, vücud harabesini mamur ve müreffeh hale getiren ledünnî bir medeniyetin tahrik kaynağıdır. İkinci grupta sıraladığımız cevher, maden ve zincir gibi maddî unsurlar da medeniyetin tezahürleri ve nişanlarıdır. Aşkın da böyle tezahürleri vardır; bunlar tamamen ilmî, ahlâkî ve keşfî tezahürlerdir. Üçüncü grupta sıraladığımız hükümet ve askerle ilgili kavramlar, hükmün, akıncılığın, savaş ve üstünlüğün sembolleridir. Yunus'un tahakkümü ve savaşı kendisiyle, içiyledir. Bu unsurlar, yukarıda birinci gruptaki yerleşik hayat unsurlarıyla bir tezat teşkil eder. Bunun sebebi, Yunus'un yaşadığı dönemin geçiş devri olmasındandır. O halde sosyal hayat, Yunus'un şiirlerine psikolojik olarak aksetmektedir. Dördüncü gruptaki deniz, su, yağmur ve güneş gibi benzetmeler, dikkat edilirse, temizliğin, rahmetin, saflığın, yakıcılığın, aydınlığın, tecellinin, sınırsızlık ve derinliğin sembolleridir ve yine, bu unsurlar, tabiatın en seçkin, en alenî, en güzel görüntülerini teşkil eder. Güzeli arayanın gözü dış dünyada bunları görür, iç dünyadaki güzellikler de, aşk ile bulunan saflıktır, derinliktir, aydınlıktır, rahmet ve huzurdur. Aşkı ancak yaşayan kişi bilir. Bu yönüyle aşk, dilin aldığı "tat" gibidir. Tarif edilemez. Beşinci gruptaki benzetmeler, aşkın bu yönünü verir. Altıncı gruptaki benzetmeler, aşkı tedricen yaşamanın, aşkı bir kitap gibi varak varak okumanın bir izahıdır.

Görüldüğü gibi Yunus, mücerredi, müşahhasla anlatırken edebî olduğu kadar derin bir müşahit olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu üslup, metaforik bir üsluptur ve metaforik üslup, ancak yüksek seciyelerin, hikmet sahiplerinin, güçlü kalemlerin eserlerinde orijinal meyvelerini verebilir. Yunus, müşahhas benzetme unsurlarıyla aşk gibi mücerret bir konuda orijinal bir dünya kurmaktadır. Bu, şu demektir: Yunus, manevî mertebeleri yaşarken cemiyetten kopuk değildir. İnsanlarla, tabiatla, şehirle, çarşıyla ve pazarla iç içedir. Savaştadır, barıştadır. O'nu her yerde her insanla görebilmekteyiz. Aşkı (sevgiyi) topluma mal etmenin en güzel yolu da budur; cemiyetle iç içe olmak! Yunus'un ahlâkçılığında insanla beraber olmak şarttır. Yunus bunu başarmış, adeta bir aşk medeniyeti kurmuştur.

SUMMARY

Love in Yunus Emre

One of the fundamental concepts like "being", "knowledge", "death", "intelligence" and "morality", "love" frequently constituted one of the important subjects of Islamic mystics who regarded it as a secret between the Creator and the created. If we keep in mind the Muslim mystics' intuitive ways of acquiring knowledge, we shall realize how complex their treatment of the above-mentioned concepts may be. Depending on the personality of the mystic poet the treatment of such abstract concepts could be even more complex. "Love" is the most important concept in Yunus Emre's thought. We may describe him as "a moralist of Love."

In Yunus' language Love is stripped of its coplexity and acquires an understandable character, something man can experience in his daily living.

Using a comparative approach, the author examines the theme of Love in Yunus's **Divan.** His article consists of three main parts: the first section which is an introduction, explains Yunus's concept of Love; the second part in which similes and metaphors related to Love are given; and in the third part the conclusion is stated.

In describing the nature of Divine Love Yunus frequently uses motifs drawn from society and nature. This, he considers to be the best way of explaining this concept. For him, love is the greatest force in the world to make man perfect and complete.